

INTEGRACIJOS SAMPRATA J. LAUŽIKO PEDAGOGIKOJE

Šiandien tautinės mokyklos koncepcijoje ir koncepciją aiškinančiuose raštuose bei išsakytose kalbose labai daug kalbama apie mokymo integraciją. Ši sąvoka skamba naujai, ypač jos propaguotojų lūpose. Tačiau kiek plačiau pasižvalgius po pasaulį, atskleidus nesenos praeities darbus, parengtus Lietuvoje, pamatysime, kad ši problema jau anksčiau buvo plačiai ir įvairiai sprendžiama. Ir netgi esmingiau negu ji pateikiama šiandien kai kurių mūsų švietėjų darbuose ir kalbose. Vadinas, kuriant, propaguojant nauja, negalima pamiršti sena, nusigręžti nuo istorijos ir nesilaužti pro duris, kurias buvo uždaręs socializmas, o jas ramiai praverti ir pasisemti išminties iš praeities.

Čia norėčiau trumpai apžvelgti J. Laužiko veikalą, likusį rankraštyje „Švietimo integracijos pagrindai“, pateikti skaitytojui šio darbo pagrindinę mintį, atskleisti dar vieną švietimo istorijos puslapį, mums paliktą plačiai žinomo Lietuvos pedagogo, švietėjo, gerai pažinojusio to meto Europos mokyklą ir pedagogiką.

„Švietimo integracijos pagrindai“ – veikalas, parašytas 1943 m. kaip habilitacinis darbas profesoriaus vardui gauti. Galbūt todėl šis darbas grynai teorinis. Jaunosios kartos ugdymo problema darbe sprendžiama tautos, visuomenės bendrosios kultūros fone, kaip sudėtinė jos dalis, organiškai susijusi su visa kultūra. Veikalo pavadinimas atspindi darbo turinį.

Jau darbo įvade autorius su nerimu akcentuoja laikmečiui būdingą kultūros diferenciacijos procesą: „Mūsų dienų kultūra, ypačiai pradėdant nuo devyniolikto amžiaus, yra būdinga diferenciacijos poreiškiais ir tendencijomis... Vis labiau besidiferencijuojanti ūkio sistema pajungia žmogaus ištisą gyvenimą ir darbą prie tam tikrų nuo visumos atsijusių dalelių. Žmogus tampa tam tikro atominio vyksmo automatinė dalelytė, nebeturinti ir nebejaucianti gyvenimo visybės.

Diferenciacijos keliu taip pat nukrypsta dvasios mokslai ir jaunosios kartos mokymas bei švietimas“. Tai kelia pavojų suskaidyti ir patį žmogų atskiroms dalimis, pavojų prarasti jo visumą. O juk žmogus nors ir yra sudėtinga, tačiau vientisa sistema, kurios viena dalis negali gerai funkcionuoti be kitų. Tačiau, kaip pabrėžia autorius, gamyba, jos mechanizavimas yra kultūros požymis. Ir juo labiau gamyba tobulėja, darosi įvairesnė, painesnė, tuo ir kultūra

aukštesnė, tuo ir darbo pasiskirstymas griežtesnis. Kartu ir žmogaus pajėgos labiau skaidomos ir jo lavinimas įgyja siauresnį pobūdį, kadangi „racionalizuojamas gyvenimas pareikalauja atitinkamai parengiamosios jaunosios kartos“, kad kuo trumpesniu laiku parengtų atitinkamai gamybos šakai tinkamus žmones. Toks žmogus nepajėgia „pajauti gyvenimo visybės“, ir jaunas žmogus tik rengiamas gyvenimui, o pats jo nejaučia.

Mechanizuotas, racionalizuotas gyvenimas, gamyba ir mokslą skaido į siauras sritis. Todėl ir mokykloje atsiranda daugelis mokomųjų dalykų. Pamokos taip pat apskaičiuojamos tiksliais laiko vienetais kiekvienam dalykui pagal jo svarbumą. Mokykloje vietoj laisvės mokytojui ir mokiniui atsiranda griežtos normos. Ir, kaip pabrėžia J. Laužikas: „...racionalinis principas mokyklą padaro savotiška prokrušto lova“.

Žmogus gi iš prigimties nori būti vientisas, o ne suskaidytas atskiromis dalimis, net siauromis specialybėmis, neįjuntantis gyvenimo ir savo paties visumos, asmenybės. Tačiau šalia fetišizuoto racionalizmo, vien žmogaus proto išskėlimo atsiranda naujos srovės: romantizmas, irracionalizmas ir kt., akcentuojami žmogaus jausmai, laisvas asmenybės pasireiškimas ne tik gamyboje, visuomenėje, bet ir gamtoje, dvasinėje sferoje, mene. Iš racionalaus logiško pažinimo kelio, į kurį įstatė žmogų išplėtota gamyba, pasukama į intuityvų pasaulio ir paties savęs įsijautimą. Keliama kūrybiškos asmenybės reikšmingumas. Drauge ir švietimas ieško naujų kelių atskleisti ir tobulinti vientisą žmogų: greta racionaliosios pedagogikos išskyla romantinė, greta empirinės ir eksperimentinės psichologijos... išskyla nemaža į žmogaus visybę atsikreipusių psichologų. Diltėjaus – dvasios mokslų psichologija kaip atsvara Ebinghauso eksperimentinei elementų psichologijai, Vertheimerio-Kiolerio visybės, Šprangerio, Kriugerio struktūros, biheivoristinė psichologijos, taip pat įvairios filosofinės bei sociologinės XX amžiaus srovės (antropologinė, egzistencinė ir kt.) ieško kelių į visišką žmogaus esmės supratimą bei giluminį visybinių jo pažinimą.

Todėl, kaip pabrėžia autorius, 20 a. pradžioje daugelyje kraštų kilęs pedagoginių reformų sąjūdis pasmerkė tuo metu mokyklose ir pedagogikoje įsigalėjusį vienašališką intelektualizmą, kilusį nuo Herbarto, ypač jo pasekėjų, laikų ir ėmė atgaivinti klasikinės pedagogikos puoselėtą vientisos asmenybės supratimą ir tokios asmenybės ugdymo svarbą (Komenskio – mikrokosmosas makrokosme; Pestalocio, Frobelio harmoninga asmenybė; Lindės, Keršenštei-

nerio – vientisa nedaloma asmenybė; Natorpo, Diujo – bendruomeniška asmenybė organiškoje visuomenėje ir pan.).

Šis pedagoginių reformų sąjūdis iškėlė daug naujų problemų, kaip antai: kaip pasiekti asmenybės vieningumo, pilnutinės švietimo vienovės, kaip švietimas gali paveikti visuomenę glaudžiam bendravimui bei susiklausymui ir kt.

Apibendrinamas šių ieškojimų idėjas ir pabrėždamas jų svarbiausią kryptį, J. Laužikas rašo: „Ryškesniausia šių dienų švietimo reformos ieškomoji tendencija reiškiasi vienijančio bei integruojančio principo atskleidimu. Juk nepaneigiamas faktas, kad mūsų kultūrinis, visuomeninis ir ekonominis gyvenimas yra perdėm suskaldytas, taip pat sunkiai paneigiamas reiškinys ir dėl tokio pat asmens prigimties ir išsivystymo suskaidymo“.

Taigi profesorius, remdamasis gausiais to meto pedagoginės, psichologinės, filosofinės literatūros šaltiniais, parodė gamybos organizavimo, kultūros ir švietimo sistemos neatitikimą žmogaus prigimčiai, netgi kenksmingą poveikį vientisos asmenybės ugdymui. Jis nurodė pagrindinius uždavinius švietimo organizavimui siekiant ugdyti visumą asmenybę bei organiškai vieningą visuomenę. Būtent: „1) apimti jaunąją kartą jos struktūrinėje prigimtyje ir ugdyti ją kaip pilnutinę visybę, 2) jungti ugdymo veiksmus ir principus į tokią pat struktūringą ugdančią visybę ir 3) organizuoti visą ugdymą tiek metodinės formos, tiek ir lobių turinio atžvilgiu į tokią pat vieningą struktūrą. Toks jungiamasis besiskaidančių bei paskirų dalių bei reiškinų veiksmas yra integracija“.

Švietimo integracija, kaip pabrėžė J. Laužikas, turi apimti visus švietimo momentus: švietimo struktūrą, t.y. švietimo vyksmą – vientisos integruotos asmenybės formavimą išsaugant jos prigimtine harmoniją; švietimo veiksmą, t.y. švietimo integraciją susiejant šviečiamąjį asmenį, švietėją, švietimo lobius bei metodus ir priemones. Ir čia lemiamas vaidmuo priklauso švietėjui, kuris privalo derinti visus švietimo veiksmus siekdamas ugdyti integruotą asmenybę.

Tačiau tuo švietimo integracija ir integruotos asmenybės ugdymas nesiriboja. Būtina asmenybės ir visos švietimo sistemos integracija į visuomenę, kadangi švietimą, jo sėkmę lemia daugybė veiksnių, net neturinčių tiesioginių ryšių su švietimu. „Pagaliau, – pabrėžia profesorius, – švietimui rūpi ne tik asmenybės išsivystymas, bet taip pat tam tikras visuomenės išugdymas ir kultūrinė kūryba, apimanti platesnius erdvės ir laiko horizontus“.

Vadinasi, švietimui skiriamas labai platus vaidmuo, būtent: asmenybės ugdymas, visuomenės formavimas ir kultūros tobulinimas. Taigi, mokykla savo vaidmenį gerai gali atlikti tik apimdama visą asmenybę ir visuomenę, integruodama asmens socialinius bei kultūrinius švietimo uždavinius.

Sprendamas švietimo integracijos problemą, profesorius rėmėsi to meto (20 a. pirmoji pusė) vokiečių kultūrine asmenybine bei bendruomenine pedagogika (Šprangeris, Keršenšteineris, Petersenas, Paulsenas ir kt.) bei anglosaksų visuomeniškai integraliąja pedagogika (Hopkinsas, Morisonas, Diujis, Kilpatrikas ir kt.), taip pat biheivoristine psichologija (Torndaikas, Votsonas ir kt.), geštaltpsichologija (Vertheimeris, Kėleris ir kt.), antropologine ir egzistencine filosofija. Vadinasi, plačiai apimdamas to meto naujausias Vakaruose išplitusias mokslų apie žmogų, visuomenę šakas. Taigi, ugdymo integracijos problemą J.Laužikas sprendė pagrįsdamas to meto teoriniais mokslais apie žmogų. Kartu šis jo darbas atskleidžia plačią mokslų apie žmogų, jo ugdymą panoramą.

Reikia pastebėti, kad profesorius, nors labai plačiai apibendrino ano meto literatūrą apie žmogų ir jo ugdymą, tačiau pagrindinai rėmėsi tos krypties darbais, kuriuose ugdomasis buvo suprantamas kaip objektas ir subjektas. Svarbiausią vietą ugdant profesorius teikė pačiam ugdomajam. Išoriniai poveikiai ugdomąjį veikia atitinkamai jo vidiniams santykiams bei jo nuostatoms. Todėl ir ugdymas efektyvus tiek, kiek ugdytojas pažįsta ugdytinį ir geba prisitaikyti prie jo galimybių, priimti jam daromą poveikį. Profesorius rašė: „Asmuo iš pat mažens priima dirgius tik savo pajėgomis ir situacijai atitinkamus ir tokiu pat atitinkamu reaguoja... Tuo būdu kiekvienas ugdomasis veiksmas yra priklausomas nuo asmens individualybės ir nuo situacijos... (36 p.). O kadangi ugdomasis – ne pasyvus ugdymo procese, drauge ir „... ugdomasis veikimas gali būti našus tik atitinkamai derinant ugdymą su paties asmens ugdymusi,, (ten pat). Taigi tik integruojant ugdymą ir ugdymąsi, tik suliejant šiuos du procesus, galima „suformuoti vertingą ir kūrybingą asmenybę,, (41 p.).

Tačiau ugdymas, kurio tikslas ir galutinis uždavinys – įvesti jaunąją kartą į kultūros vertybių pasaulį ir dar daugiau – gausinti šių vertybių 'obyną, turi būti integruotas į dabarties gyvenimą ir netgi būti daugiau negu dabarties gyvenimas; ugdymo procese būtina išvelgti ir tautos, žmonijos ateitį. Ugdymas turi būti „asmenybę ir kultūrą kurianti jėga”.

J. Laužikas apžvelgia pedagogikos mokslą, jo vaidmenį grindžiant ir organizuojant ugdymo procesą bei jo pobūdį. O šis pobūdis dvejojopas. Nuo Ratkės, Komenskio laikų iki šių dienų, ypač racionalizmo amžiuje, įsigalėjo normatyvioji pedagogika, ieškanti ir nustatinėjanti universalias ugdymo normas bei principus, iškilusius virš lokaliųjų, laikinųjų gyvenimo reiškinijų, įvykių ir paremtus objektyvizmu. Tačiau pastaruoju metu romantizmas, neoromantizmas bei meninis švietimo sąjūdis paneigė tokių normų vertę (Diltėjus ir kt.), teigdamas, jog ugdymas, švietimas organiškai susijęs su gyvenimu, kultūros būviu, atitinkamos tautos, visuomenės dvasia, jos ugdymo tikslais, su ugdytinio integracija į šią jį supančią kultūrinę aplinką. Todėl negali būti ir amžinųjų pedagoginių normų. Ir bendriausios ugdymo normos išplaukia iš gyvenamojo laikotarpio realybės. Todėl integralaus švietimo reikalavimai nulemia švietimo teorijos ir praktikos normas, išplaukiančias iš gyvenimo tikrovės, iš to meto vyraujančios pasaulėžiūros. Kartu autorius pabrėžė socialinį ugdymo bei pedagogikos mokslo sąlygotumą. Jis rašė: „Švietimo tikslų visybė ir sisteminis integralumas atskleidžia švietimo idealą, kuris yra ne kas kita, kaip etinių bei socialinių idėjų ir normų siekiamoji priežastis“ (7).

Įteisindamas švietimo idealų socialinį sąlygotumą, J. Laužikas pripažino šių idealų, drauge ir pedagogikos teorijų bei praktinės ugdymo patirties įvairovę. Juo labiau, kad švietimas yra ne vien vyraujančių idėjų, pasaulėžiūrų realizavimas, sukonkretinimas, praturtinimas, bet ir naujų idėjų iškėlimas. Todėl bandymai nustatyti visuotines, pastovias švietimo normas yra netgi žalingi, ypač jei šios normos jėga primetamos iš viršaus, jeigu ribojami pedagogikos teorijos ir praktikos ieškojimai.

Pedagogikos ir švietimo praktikos ieškojimai ligi šiol buvo sąlygojami vyraujančios pasaulėžiūros, kurių išryškėjo šios: antropocentrinė – visų problemų, idėjų centre kelianti žmogų (Klages, Nytše, Ruso, Freudas ir kt.), sociocentrinė – centrine problema kelianti ne atskirą žmogų, o bendruomenę, kolektyvą. Iš čia išaugo ir socialinė pedagogika (Natorpas, Bergmanas, Diujis ir kt.). Kraštutinė sociocentrinės krypties išraiška, kaip nurodė profesorius – komunizmas ir fašizmas, kuriose „viską lemiančioji ir išreiškiančioji jėga yra kolektyvas bei bendruomenė“. Asmenybė rengiama kolektyvui, jame ištirpsta.

Asmens ir visuomenės integracija yra daugiareikšmis, nevienalytis procesas. Kylant kultūrai, žmogus darosi mažiau priklausomas nuo gamtos, tačiau

vis glaudesni tampa žmonių tarpusavio ryšiai, visuomenė vis labiau stelbia atskirą asmenybę. Tuo tarpu atskira asmenybė vis ryžtingiau stengiasi išlikti savarankiška, mažiau priklausoma. Todėl svarbu protingai ir humaniškai derinti žmogaus ir visuomenės procesus norint išvengti asmenybės pavergimo kolektyvui, jos niveliacijos ir iš čia kylančių konfliktų. Švietimas, teigė profesorius, turi suvaidinti lemiamą vaidmenį, savo tikslus ir pagrindines gaires išvesdamas iš bendrų objektyvių kultūros vertybių, jas sukonkretindamas dabarties ir vietos sąlygų medžiaga.

Įdomių vertingų minčių knygoje pateikiama apie šeimos, tėviškės, tautos, tėvynės įtaką vaiko asmenybei formuoti. Vaikas gimsta, pirmuosius įspūdžius patiria šeimoje, bendraudamas su artimiausiais žmonėmis – tėvais. Šie įspūdžiai vaikui išlieka visą gyvenimą. Vaikui augant, jo akiratis plečiasi, horizontas plėtėja. Jis regi tėviškės gamtą, susitinka kitų žmonių. Tolesni įspūdžiai sieja jį su tauta, tėvyne. Tėviškės, ypač tautos, tėvynės pasaulis yra labai stipri diferencijuojanti ir integruojanti jėga, tiesiogiai susiliejami su vaiko būtybe pastoviais nenutrūkstamais ryšiais ir daranti jo visai būtybei, jo dvasiniam pasauliui milžinišką įtaką. J. Laužikas rašė: „Jeigu šeimą galima suprasti kaip biologiniai istorinę apraišką, o tėvišką kaip psichologiškai gamtinę erdvę, tai tauta yra junginys tų visų elementų“ (33). Toliau pažymėjo: „...Kaip šeima yra individo gimimo lopšys, kaip tėviškė yra asmens, kaip subjekto iškilimo šaltinis, taip tauta yra subjektyvinės asmenybės išsiskleidimas“ (36). O tėvynė pagimdo ir apipavidalina žmogų, kaip sąmoningą vertybes išgyvenančią ir kuriančią asmenybę. Pasaulis įgyja tikrovės egzistenciją tik per tautos sąmonę, jos pasireiškimo formas. Autorius įtikinamai pagrindė šeimos, tėviškės, tautos, tėvynės vaidmenį žmogaus asmenybei, jos pasaulėžiūrai formuoti. Todėl, jo teigimu, ir švietimas turi būti grindžiamas tautos dvasia, iš čia turi eiti į pasaulinę dvasią, į bendražmogiškąsias idėjas. Galima diskutuoti dėl auklėjimo funkcijų paskirstymo tarp šių ugdymo veiksmų, tačiau šiandien, atkuriant demokratinę mokyklą, šios J. Laužiko mintys turi ypač didelę vertę.

Atkreipia dėmesį profesoriaus išskirti pagal švietimo tikslą tradicinės mokyklos tipai (3): 1) parengti jaunąją kartą atitinkamiems tikslams; 2) mokinio, kaip bręstančio individo, parengimas jo paties saviems tikslams, jo egzistencijai garantuoti; 3) mokykla – vaiko, jaunuolio integravimo į gyvenimą institucija. Šis pastarasis mokyklos tipas yra gyvenimiškiausias, perėjęs įvairias visuomenės formacijas ir kito, kintant istorinėms, socialinėms sąlygoms. Au-

torius plačiai apžvelgia šio tipo mokyklų įvairių krypčių raidą, aptaria jų privalumus ir trūkumus, pasisako už atvirą ir visuomenę integruotą mokyklą.

Ypač vertindamas šeimos vaidmenį ugdant vaiką, profesorius vis dėlto pasisakė už darželių organizavimą ir vaikų auklėjimą darželiuose, kadangi, jo teigimu, darželiai labiau integruoja vaiką į visuomeninį gyvenimą negu šeima, kuri visada esti uždaresnė ir konservatyvesnė. Tuo tarpu darželiai ir mokykla teikia vaikams ir jaunimui grindžiamąjį švietimą ir geriau parengia profesiniam švietimui specialiose mokyklose, kuriose šalia profesinio parengimo, autorius teigimu, turi būti teikiamas ir kultūrinis, dvasinis švietimas, integruojantis jaunuolius į platų voisuomenės gyvenimą.

Profesorius akcentavo mintį, kad žmogaus lavėjimas nesibaigia su profesijos įgijimu. Jis privalo toliau šviestis šalutinėse švietimo įstaigose ir savarankiškai (kursai, bibliotekos, teatrai, liaudies namai ir kt.), kurios nuolat integruoja individą į visuomenę, dabartinę kultūrą. Vadinas, jau tada Laužikas akcentavo permanentinio švietimo būtinumą. Autorius išskyrė šiuos 6 pagrindinius švietimo principus: 1) tradiciškai prigimtinį, 2) mechaniškai dogmatinį, 3) racionaliai empirinį, 4) irracionaliai kūrybinį, 5) psichologinį, 6) gyvenimiškai integrąlųjį. Visus šiuos švietimo principus autorius atskleidžia žmonijos istorinės raidos fone, remdamasis gausiais viso pasaulio mokslininkų darbais. Švietimas sėkmingas tik tuo, kai besimokantysis integruojamas į visuomeninį gyvenimą, kai švietimu siekiama ne vien proto, valios ir jausmų harmonijos (Humboltas, Gaudigas ir kt.), bet ir žmogaus harmonijos visuomenėje, kultūroje, santykiuose (Pestalocis, Natorpas ir kt.), nes, kaip pabrėžė profesorius: „Žmogaus išsivystymas gali būti suprantamas tik realaus visuomeninio gyvenimo santykiuose, kurie iškyia per darbą, techniką, bendruomeninį bei valstybinį gyvenimą, per kūrimą ir naudojimą kultūros lobius“ (100), t.y. per švietimo ir žmogaus interpretaciją (Spenseris) į visuomenę, tačiau išcinant iš žmogaus prigimties, nes švietimo, žmogaus tobulėjimo jėgos – aktualios ir potencinės jėgos „... slypi gamtiniame, kultūriname ir socialiniame pasauly“ (4). Švietimo vertybes bei lobius taip pat nulemia visuomenė, esamas kultūros lygis, vyraujanti pasaulėžiūra ir asmenybės integravimas į šią kultūrą. Profesorius, apibūdindamas lavinimo veiksmą, rašė: „Tik tokie švietimo lobiai ugdo asmenybę, kurie gausindami žinių lobyną tuo pačiu lavina asmens struktūros pajėgas ir persunkia jas kultūrinėmis vertybėmis“ (42). Taigi, švietimas, ugdymas, mokymas(is) bei lavinimas(is) yra integralinė vienovė, kuri „suran-

da ir sujungia paskiras dalis, besiskaidančias jėgas ir palaidai įgyjamus švietimo lobius į struktūringą visybę”.

Šis profesorius veikalas, parašytas prieš 50 metų, turi ne tik išliekamąją istorinę vertę, kaip dokumentas, liudijantis aukštą pedagogikos teorijos lygį ikilietuviškoje Lietuvoje, tačiau jis reikšmingas ir mūsų dienomis, išsivadavus iš bolševikinio socializmo gniaužtų ir atkuriant demokratinę (o ne tautinę) mokyklą, pagrįstą mūsų krašto bei pasauline švietimo patirtimi ir pedagogikos mokslu. Mokyklą, jos politiką būtina grįsti ne tik savo krašto mokyklos patirtimi ir pedagogikos pasiekimais, bet ir kitų kraštų, pasauline mokyklų patirtimi ir pedagogikos teorija. Tai liudija ir profesoriaus darbas „Švietimo integracijos pagrindai”.